

Rzepa, Zbigniew

V Ogólnopolska konferencja historyków kartografii

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 25/2, 437-440

1980

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

dla nauki amerykańskiej w latach 1933—1945 przedstawił David Chalmers (USA), a refleksje ogólniejsze zaprezentował Zygmunt Jędryka (Francja) w referacie *Tajne uniwersytety w dzisiejszej pamięci europejskiej*.

Trzeci dzień obrad został poświęcony problemowi uniwersytetów i ośrodków naukowych w krajach Osi. Cztery spośród sześciu wygłoszonych referatów dotyczyły sytuacji nauki w hitlerowskich Niemczech. W szczególności podjęto kwestię faszystowskiej polityki w dziedzinie nauki (Klaus Scheel — NRD), wpływu na uczelnie niemieckie zastosowania zasady wodzostwa (Arye Carnon — Izrael), położenia uczelni technicznych w III Rzeszy (Peter Lundgreen — RFN) oraz roli tzw. „uniwersytetów Rzeszy” w nauce i polityce rasistowskiej faszystowskich Niemiec (Bernard Piotrowski — Polska). Gabriel Turi (Włochy) przedstawił referat *Faszyzm włoski a organizacja intelektualistów podczas II wojny światowej*, natomiast Seiji Kimura (Japonia) mówił o sytuacji wyższych uczelni japońskich.

Po wypowiedziach dyskutantów podsumowania i zamknięcia obrad dokonał prof. Czesław Madajczyk — przewodniczący Komisji Historii II Wojny Światowej PAN.

25 października uczestnicy międzynarodowego kolokwium zwiedzili teren byłego obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu-Brzezince.

W pierwszym dniu obrad otwarto w historycznej sali nr 56 Collegium Novum UJ — miejscu „Sonderaktion Krakau” — wystawę *Uniwersytet Jagielloński w latach okupacji hitlerowskiej 1939—1945*. Zgromadzono na niej materiały archiwalne, zdjęcia i inne eksponaty, ukazujące sytuację uczelni krakowskiej, losy uczonych aresztowanych 6 listopada 1939 r., a także rozwój i formy tajnego nauczania z udziałem pracowników krakowskiej *Almae Matris*.

Eugeniusz Czesław Król
(Kraków)

V OGÓLNOPOLSKA KONFERENCJA HISTORYKÓW KARTOGRAFII

Konferencja — już piąta, niejako jubileuszowa — została zorganizowana przez działającą w Instytucie Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN Zespół Historii Kartografii oraz Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka. Odbędzie się w Wieliczce w dniach 12—13 października 1979 r. Uczestniczyło w niej ponad 90 osób, w tym 4 z Czechosłowacji i jedna z RFN. Tematykę obrad stanowiły dawne mapy górnictwa solnego. Jest to już druga konferencja poświęcona określonej, wybranemu zagadnieniu i ukazująca równocześnie praktyczne znaczenie dawnych map dla współczesności¹.

Wygłoszone zostały następujące referaty: 1) mgr R. Kędra (Muzeum Żup Krakowskich): *Dzieje i charakterystyka Muzeum Żup Krakowskich*; 2) mgr J. Piotrowicz (Muzeum Żup Krakowskich): *Historia górnictwa solnego na ziemiach polskich*; 3) doc. M. Milewski i prof. M. Odlanicki-Poczobutt (Akademia Górniczo-Hutnicza, Kraków): *Rozwój kartografii górnictwa solnego w Polsce na przykładzie kopalni soli w Wieliczce*; 4) dr A. Palaszewski i dr D. Rutkowski (AGH Kraków): *Wykorzystanie dawnych map w kartografii kopalnictwa solnego na przykładzie kopalni soli w Bochni*; 5) mgr R. Kurowski (Muzeum Żup Krakowskich): *Ogólna charakterystyka zbioru kartograficznego Muzeum Żup Krakowskich. Problemy inwentaryzacji map górniczych*; 6) mgr inż. J. Olech (Okręgowe Przedsiębiorstwo Geodezyjno-Kartograficzne w Krakowie): *Możliwości reprodukcji i rozpowszechniania zabytków kartograficznych górnictwa solnego dla celów badawczych i współczesnej eksploatacji złóż*; 7) doc. Z. Wójcik (Muzeum Ziemi PAN w Warszawie): *Kartografika geologiczne Wieliczki z połowy XVIII w.*

Wystąpienie mgra J. Piotrowicza stanowiło niejako wprowadzenie do tematyki specjalistycznej. Referat objął dzieje polskiego solnictwa począwszy od młodszej epoki kamiennej, od warzelnictwa soli na Podkarpaciu przed pięćdziesięcioma laty, co z czasem doprowadziło

¹ Zob. sprawozdanie Z. Rzepy z IV konferencji w „Kwartalniku Historii Nauki i Techniki” R. 24:1979 nr 1 s. 202—205.

do odkrycia pokładów soli kamiennej. Ciągłą eksploatację soli rozpoczęto w Wieliczce i Bochni już w XIII w., czym zajmowało się do 1772 r. królewskie przedsiębiorstwo „Żupy krakowskie”, dające np. w XIV w. około 1/4 części dochodów państwowych. Zapotrzebowanie na sól (w tym też na eksport) prowadziło do rozbudowy, pogłębiania obu kopalni. Po pierwszym rozbiorze Austriacy zintensyfikowali wydobywanie. Głównym odbiorcą soli galicyjskiej były ziemie Polski centralnej oraz Śląsk i Słowacja. Z czasem rozszerzono eksploatację złóż we wschodniej Galicji. W XIX w. rozpoczęto eksploatację soli w Wielkopolsce i na Kujawach. Obecnie około 85 proc. produkcji soli zużywa przemysł chemiczny.

Z kolei doc. M. Milewski wygłosił referat o kartografii górniczej na przykładzie kopalni w Wieliczce. Mapy górnicze, pochodzące z różnych okresów, stanowią dokumenty urzędowej inwentaryzacji i jako takie są najcenniejszym źródłem informującym o stanie i rozwoju zakładów górniczych. Są one do dziś wykorzystywane przez specjalistów. Szczegółowa analiza porównawcza map wielickich z XVII i XVIII w. pozwoliła nie tylko prześledzić ich rozwój, ale także zapoznać się z technologią eksploatacji soli w Wieliczce w różnych okresach. Konieczność zewidencjonowania cennych map górniczych, a równocześnie zabytków kartograficznych, doprowadziła już przed dwudziestu laty do opracowania jednolitego schematu ich katalogowania, dającego najpełniejsze wiadomości o każdej zachowanej mapie, zarówno co do strony opisowej, jak i treści merytorycznej². Obecnie stosowany w muzeum wielickim formularz został w stosunku do projektu z 1958 r. rozszerzony i przystosowany do specyfiki map górnictwa solnego.

W kolejnym referacie, wygłoszonym przez dra A. Pałaszewskiego, była mowa o przydatności dawnych map kopalni dla dzisiejszych potrzeb eksploatacyjnych, na przykładzie 69 map kopalni bocheńskiej, pochodzących z okresu od 1746 do 1940 r. Aby otrzymać podkłady mapowe niezbędne dziś dla działalności górniczej, należało by przeprowadzić nowy pomiar inwentaryzacyjny całej kopalni. W tym celu trzeba by podjąć kosztowne i czasochłonne prace, które postanowiono zastąpić analizą dawnych map dla przeniesienia ich treści na podkłady aktualne. Pracy tej podjął się zespół pracowników Instytutu Geodezji Górniczej i Przemysłowej AGH, wykorzystując dawne mapy o różnej tematyce górniczej. Wprawdzie okazało się, że kartometryczna wartość tych map nie jest duża, całość jednak podjętych prac pozwoliła w stosunkowo niedługim czasie określić położenie nieczynnych już starych chodników, wyrobisk czy komór, jak również uzyskać niezbędne dane dla rozstrzygania spraw w zakresie szkód górniczych.

Liczący 3236 map zbiór kartograficzny Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka, którego rdzeń stanowi sięgająca schyłku XVII w. spuścizna po kopalnianym archiwum mierniczym, składa się w 90% z map rękopiśmiennych. Zasadnicza część zbioru to plany i mapy kopalni wielickiej oraz miasta, tylko nieznaczna część dotyczy Bochni. Całość zasobu została podzielona na 3 zespoły map: kopalniane (52%), powierzchniowe (35%), oraz varia (13%). Najważniejszy i najbardziej wartościowy jest zespół map górniczych, posiadających najczęściej skalę nie mniejszą niż 1:1000. Najstarsza spośród nich pochodzi z 1638 r. Mapy, profile i przekroje o bardzo specjalistycznej tematyce są ściśle związane z funkcjonowaniem kopalni. Wprowadzony w tym zespole podział obejmuje pięć grup tematycznych: mapy geologiczne, ruchu, poziomowe, eksploatacyjne oraz szybów i otworów wiertniczych. Zespół map górniczych jest znakomitym materiałem także do badań nad techniką górniczą oraz miernictwem kopalnianym. Obecnie trwają prace nad zinwentaryzowaniem oraz naukowym skatalogowaniem zespołu. Do tego celu stosuje się *Kartę naukowo-dokumentacyjną zbioru kartograficznego*.

Wykorzystanie dawnych map górniczych dla dzisiejszego wydobywania soli (o czym była mowa w referacie trzecim) wymagało częstego posługiwania się tymi niejednokrotnie uszkodzonymi zabytkami, co też groziło dalszym ich uszkodzeniem. Zaszła więc konieczność sporządzenia reprodukcji oryginałów, łącznie z uzupełnianiem fragmentów zatartego rysunku lub nieczytelnych napisów oraz sprowadzeniem reprodukcji do jednolitej skali. Były to czynności trudne, zajmujące wiele czasu, ponieważ oryginały wykonane zostały różnymi metodami i technikami

² M. Odlanicki-Poczobutt i M. Milewski: *Projekt schematu dla opracowania planów historycznych*. „Przegląd Geodezyjny” R. 14 (30):1958 nr 5 s. 191—192.

w różnych, często nie podawanych skalach. Dodatkową trudność stanowiło uzyskanie właściwych kolorów. Po latach pracy fotokopie, wykonane techniką fotooffsetową, były udane. W ten sposób cenne XVII-wieczne materiały zabezpieczono, wykorzystano je i opanowano technologie sporządzania tego rodzaju reprodukcji.

Doc. Z. Wójcik na podstawie dotychczas nie wykorzystanych dostatecznie publikacji J. G. Schobera (*Physikalische Nachricht von den polnischen Salzgruben Wieliczka und Bochnia*, 1750) i J. E. Guettarda (m.in. *Mémoires sur les mines de sel de Wieliczka en Pologne*, 1764) wskazał, że początek nowoczesnej geologicznej kartografii polskiej związany jest z badaniem złóż soli Bochni i Wieliczki. Dorobek geologiczny i kartograficzny Schobera wykorzystał częściowo Guettard (w Wielicze i Bochni był ok. 1760 r.), przejmując i publikując we własnej pracy Schoberowskie przekroje przez żupę w Bochni. Natomiast na podstawie własnych badań Guettard opracował mapę geologiczną, na której wydzielili jako jednostkę stratygraficzną pas solny, rozciągający się równoległe do północnego brzegu Karpat.

W dyskusji uczestniczyło 17 mówców, nawiązując zarówno do wygłoszonych referatów, jak też poruszając inne zagadnienia. W związku z wystąpieniem mgra J. Piotrowicza, dr W. Trzebiński zwrócił uwagę na produkcję soli w Ciecchocinku, która stanowiła rezultat starań władz Królestwa Polskiego. H. Cytowski z uznaniem wypowiedział się na temat podjętych prac nad reprodukowaniem zabytkowych map górniczych, zmierzających do zachowania w możliwie najlepszym stanie oryginałów. Był jednak przeciwny stosowaniu techniki offsetowej, gdyż lepsze wyniki, jakkolwiek w postaci odbitek czarno-białych, daje stosowanie fotografii. Poruszył także inne zagadnienia natury technicznej. Replikowała w tym miejscu dr Z. Traczewska-Białkowska, podając za przykład *Plan Kollatajowski Miasta Krakowa z 1785 roku*, reprodukowany właśnie techniką offsetową w Okręgowym Przedsiębiorstwie Geodezyjno-Kartograficznym w Krakowie, a wydany w 1978 r. przez Akademię Górniczo-Hutniczą im. Stanisława Staszica.

Na temat śledzenia przebiegu deklinacji magnetycznej na podstawie dawnych map górniczych wypowiedzieli się dr T. Niewodniczański z RFN, doc. M. Milewski i dr Z. Traczewska-Białkowska. Prof. W. Pałucki i mgr E. Schnayder poruszali sprawę mało znanej działalności w kopalni wielickiej Marcina Germana, postulując jednocześnie prowadzenie dalszych badań nad jego życiem i pracami. Doc. S. Alexandrowicz mówił o Józefie Naronowiczu-Naronskim, który m.in. zajmował się także sporządzaniem map górniczych, H. Cytowski zaś o stojącej na wysokim poziomie wiedeńskiej szkole kartograficznej i o podobnym ośrodku w Pradze. Prof. A. Tomczak i doc. S. Alexandrowicz zwrócili uwagę, że kartografia innych rodzajów górnictwa również zasługuje na poświęcenie im konferencji w przyszłości. Mgr J. Ostrowski wypowiedział się o tematyce dotychczasowych konferencji historyków kartografii postulując przy tym, aby następne poświęcać różnym zagadnieniom w ramach kartografii tematycznej. Problematyka ta będzie m.in. przedmiotem obrad odpowiedniej sekcji na kongresie Międzynarodowej Asocjacji Kartograficznej w 1982 r. w Warszawie, gdzie polscy historycy kartografii powinni mieć niejedno do powiedzenia. Prof. A. Tomczak postulował, aby w przypadku wydania drukiem materiałów konferencyjnych referaty były rozszerzone, pogłębione i opracowane w formie artykułów, a zwłaszcza dzieje i analiza omawianego zbioru map wielickich; sugerował także, aby według prezentowanego kwestionariusza były opracowane w Polsce inne mapy górnicze, znajdujące się w polskich zbiorach.

Na zapytanie dra W. Trzebińskiego odnośnie zbyt niskiego nakładu wydanej w 1978 r. przez Bibliotekę Narodową reprodukcji mapy Kwatermistrzostwa, odpowiedział dr B. Krasowski. Czynione są starania o drugie wydanie tej mapy, a ponadto — w ramach Zabytków Polskiej Kartografii — wydanych zostanie szereg innych zabytkowych map i planów miast w potrzebnych ilościach. Kilka osób wysunęło propozycję rozpisywania subskrypcji na wydawane reprodukcje map. Dr B. Krassowski równocześnie poinformował, że w 1980 r. Zakład Zbiorów Kartograficznych Biblioteki Narodowej organizuje konferencję na temat stanu badań nad rozwojem polskiej kartografii wojskowej. Mgr T. Paćko udzieliła kilku dalszych informacji odnośnie przygotowywanego V tomu *Centralnego Katalogu Zbiorów Kartograficznych w Polsce*. Wreszcie kilku dyskutantów podkreśliło wagę i pożytki wyływające z organizacji niniejszej konferencji oraz jej właściwą „oprawę”; odbyła się ona bowiem w podziemiach wielickiej

kopalni. Mówił o tym także przedstawiciel Stowarzyszenia Inżynierów Górników, dr B. Rudnicki z Katowic, znawca nie tylko polskich, ale i czeskich kopalni. Wyraził także pogląd, iż zbiór kartograficzny górnictwa węglowego w Zabrzu winien być skatalogowany według wielickiej *Karty naukowo-dokumentacyjnej*.

W ramach dyskusji wygłosili komunikaty goście z Czechosłowacji, mianowicie dr Jaroslav Biilek i dr Jan Urban, obaj pracownicy „Geofondu” z Kutnej Horý. Przedstawili oni zarysy dziejów i rozwoju kartografii górniczej i geologicznej w Czechosłowacji oraz jej przydatność dla dzisiejszej praktyki górniczej. Oba wystąpienia były bogato ilustrowane przezroczami i korespondowały z tematyką omawianej konferencji.

Dyrekcja Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka zaprezentowała interesującą wystawę kartografików górnictwa solnego. Liczne cenne mapy i plany były przedmiotem dużego zainteresowania ze strony uczestników. Zorganizowano także specjalną wycieczkę po kopalni, szczegółowo objaśnianą. Wreszcie konferencja była okazją do przekazania uczestnikom I tomu prac Zespołu Historii Kartografii, publikacji — wydanej przez Instytut Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN pt. *Z dziejów kartografii*, pod redakcją J. Janczaka i Z. Rzepy (Wrocław 1979). Wydawnictwo to wzbudziło zainteresowanie uczestników — tym bardziej, iż przewidywana jest jego kontynuacja w postaci dalszych tomów.

Konferencję podsumował doc. J. Janczak, przewodniczący Zespołu, dziękując przy tym gospodarzom i współorganizatorom za duży wkład pracy. Poinformował równocześnie, że VI konferencja odbędzie się 10—11 października 1980 r. w Poznaniu.

Zbigniew Rzepa
(Wrocław)

WIZYTA PROF. W. W. TICHOMIROWA W POLSCE I POSIEDZENIE GRUPY NARODOWEJ INHIGEO

W dniach 5—11 listopada przebywał w Polsce na zaproszenie Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN prof. W. W. Tichomirow, były przewodniczący Międzynarodowego Komitetu Historii Nauk Geologicznych (INHIGEO). Z jego inicjatywy odbyło się w Warszawie 9 listopada 1979 r. pierwsze oficjalne posiedzenie Polskiej Grupy Narodowej INHIGEO. Jednym z jej zadań na najbliższy okres powinno być zorganizowanie sympozjum, które poświęcone byłoby bądź bliższej jej problematyce, np. dzieje poznania basenu Bałtyku lub dzieje badań nad zlodowaceniami, bądź problematyce teoretyczno-metodologicznej, interesującej ogół historyków geologii. Wraz z złożoną przez prof. K. Maślankiewicza rezygnacją z funkcji członka rzeczywistego INHIGEO (na rzecz prof. A. Kleczkowskiego) i dokooptowaniem do grona członków-korespondentów prof. W. Narębskiego ukształtowany został następujący skład Polskiej Grupy Naukowej: członek rzeczywisty — prof. A. Kleczkowski; członkowie-korespondenci: prof. J. Babicz, dr S. Czarniecki, prof. A. Gawel, prof. A. Łaszkiwicz, prof. K. Maślankiewicz, prof. W. Narębski, doc. Z. Wójcik.

Józef Babicz
(Warszawa)

HISTORIA LEŚNICTWA W PRACACH INSTYTUTU BADAWCZEGO LEŚNICTWA

W 1980 r. Instytut Badawczy Leśnictwa obchodzi 50-ecie swego istnienia. Powstał w lipcu 1930 r. jako Zakład Doświadczalny Lasów Państwowych; wobec rosnących zadań i stałego rozwoju w 1934 r. został przekształcony w Instytut Badawczy Lasów Państwowych (IBLP), stanowiący część składową Dyrekcji Naczelnej Lasów Państwowych. W tej formie istniał do 1939 r. Po przerwie wojennej wznowił swą działalność w Lublinie w 1944 r.